

ANAYASACILIĞIMIZIN GELİŞİM ÇİZGİSİ ÜZERİNE

Prof. Bahri SAVCI*

Türkiyenin ekonomik sağlığı-dünyanın büyük üreticileri önünde, eşit bir durum ve statü ile bir bütünleşme düzeyine, onun stratejilerine ulaşmadıkça-çağdaş siyasal değerler ve laisizm içinde bir çağdaş demokrasiye varılmadıkça-bir takım tatsız anayasal sorunlar ortaya çıkacaktır. Bunları da, çoğu zaman, çağdaş bir espri ile çözemeden, konuşup duracağız. Çünkü, bir doğal içgüdü ile bilinmektedir ki, ekonominin sağlığı, üretimde dünya ölçülerine varma, çağdaş sosyo-politik ve etik değerlere ulaşma, bütün bunlara gerektirdiği demokrasi, sosyo-ekonomik ve kültürel bir siyasal yapıdır, sorundur. Ve Anayasa da, bu yapıyı içeren onun öğelerini ve işleme biçimini gösteren bir sosyal anlaşma olgusuna (bir Sosyal Pakt'a) bir uyum belgesidir.

Evet, ilk anda, us dışı gibi gözükün, fakat, öyle olmayıp, herkesce bilinmesi gereken bir husus var: Anayasa'ya da ışık serpen, yol gösteren bir kaynak olarak 'Sosyal Pakt' denen keyfiyet... Anayasa denen olgunun da kendisine bağlı olduğu bir anayasa kaynağı... Anayasanın, gerçek bir anayasa olabilmesi için, içermesi, deyimlemesi, uyması gereken bir zorunluluk...

Anayasa, bir üründür: kişilerin -heyetlerin- ulus temsilcilerinin ulus için, ulus adına meydana getirdikleri bir ürün... Sosyal Pakt, gelişim tarihinin, gene ulus için, kendiliğinden oluşturduğu bir yaratıdır: ulusun istemlerini -özlemlerini-düşlerini- tarihsel gelişim doğrultusunu- bu doğrultuda, mutlaka uyulması gereken buyuruları, kendi içeriğinde muhafaza eden bir tarih yaratısı...

Anayasayı, aslında, şu ya da bu gerçek bir temsil yoluyla kurulan bir Kurucu Meclis yapar. Ya da Kurucu Meclisliği de üstlenmiş olan doğal bir Yasama Organı yapar. Ya da, artık, tamamı ile arkaikleşmiş bir yol olarak, bir saltık rejiminin sahibi, sanki "Kariha-i Zatiyesi"nden geliyormuş gibi gösterilen bir "lütf-u aufet" ile, ulusa, anayasa lutfeder. Bu zat, ülkenin o zamanki dinamiklerince zorlanmıştır, ama, ürün, gene onun lutfu imiş gibi gözükür. Ya da, bunun tersi olarak anayasayı, kimi heyetler yapar da, aslında, o, tek kişi, veya, dar bir grubun verisi olarak ortaya çıkar.

*A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

Ama, ne olursa olsun, anayasayı anayasa yapan, kendisinin de üstünde olan sosyal pakt'tan esinlenmesidir, kaynaklanmasındır, onu yansıtmadır. Çünkü, bu sosyal pakt, siyasal-sosyal-ekonomik- kültürel alanlarda, ülkenin, ulus toplumunun, tarih içinde oluşmuş temel özlemlerini -gerek sinim birikimlerini deyimleyen temel ilke ve kurumları içeren, tarihsel gidişatın doğrultusunu, ve bu doğrultunun gerekli kıldıklarını belirten bir ulusal yaratıdır. Sosyal Pakt, 1600'lerin başlarında, Kıta Avrupasındaki dinsel baskılardan kaçanların, Amerikaya doğru yol aldıkları "Mayıs Çiçeği" adlı gemi göğertesinde, Amerikaya yerleştikleri zaman uyacakları hususları saptayan belge gibi yazılı olmasa da, ülkenin-toplumun- ulusun, yer i bir siyasal-sosyal-kültürel ve de etik bir yaşam biçiminde yaşarken uyulacak hususları gösterir: Anayasa dahil, bundan sonraki bütün yasalar, ilkelerini-kurumlarını-yapılarının çatılarını, bu Sosyal Pakmt içinde bulup, oradan alacaklardır. Yasaların ve anayasanın, ciddi bir değer olabilmesi, sosyal Pakt'a uygunluğu, onu içermesi, ona endeksli olması ile orantılıdır.

İşte, ülkenin vicdanında, karihasında, böylece atmosferinde var olan Sosyal Pakt'a uygun olması gereken anayasa, cidden böyle olup olmadığı açısından ve böylece, toplumun gelişme özlemlerine yanıt verip vermediği açılarından, irdelenir, incelenir durur. Atmosferdeki, o, yazılı bile olmayan sosyal paktın ne ölçüde yansması olduğu; bunun için, hem o sosyal paktın, hem de anayasanın ilkeleri-değerleri-kurumları-gelişim çizgileri, birbirlerine intibakları araştırılır durulur.

Bu, yararlı bir iştir; ama ince bir iştir de... atmosferimizde var olup duran ilkeleri-kurumları görünür halde algılamak, sonra da o ilke ve kurumlara uygun olması gereken anayasanın yapısını-çatısını, temelleri ve yönelimleriyle birlikte irdeleyip, onun gelişim çizgisini bulmak ve de, bunlara yani, anayasaya ve ona da egemen olan sosyal pakta uygun poletikalar üretmek ve uygulamak, ince bir iştir. Bu da, gerek sosyal pakt, gerek ona uygun ve onu özümsemiş olan, olması gereken anayasa üzerinde, tarihin yarattığı kaynaklarla şimdiki gereksinimleri bir irdelemeden geçirmek gerektirir. Yani, anayasacılığın, geçmişten gelişi şimdiki kapsayan ve geleceğe yönelen gelişimin çizgisini, araştırmak-öğrenmek-sindirmek gerekir.

Eğer bunu iyi yapabilirsek, yani, tarihten beri var olan sosyal paktın öğelerini bulup, onları siyasal örgüte yansıtan, ve böylece, devletin siyasal örgütlenmesini oluşturan gelişim çizgisini iyi bulabilirsek, kuramsal -uygulanımsal poletikalar da bulmak kolaylaşır, sağlık kazanır.

Böyle bir pencereden baktığımız zaman, türk anayasacılığının çizgisini bulmak için, bu anayasacılığı oluşturan sosyal pakt üzerine eğilmek bir zorunluk olur. Bütün tarihi boyunca türk yaşamının atmosferinde olan bir "Sosyal Pakımız", elbet de vardır: Orta Asyadan-Orta doğudan-Osmanlı ıslahatlarından-Mustafa Kemal aydınlanmasından-onun yeni yönelmeler kazanmasından geçen bir sosyal pakt...

Türk yaşamının atmosferinde olup, değişen ve gelişen "Sosyal Pakt" olgumuza, onun türlü dönemlerine baktığımız zaman, oradan esinlenerek anayasacılığımıza gelen öğeleri-kurumları pek ala görebiliriz; şöyle:

Sosyal Pakt sürecimizin başlarında gördüğümüzü, bir tek sözcük ile özetleyebiliriz: Otorite... Otoritenin örgütlenip, uygulanması...

Orta-Asyada daha kabile siyaseti yaşamı (Kabile Devleti) zamanından beri, ortada, önce bir Buyuran-bir Yöneten vardır; ve o, kabilesini (devletini), OTORİTE ekseninde yönetir. Şef, bu gücünü, bir kaynaklar terkiibinden alır: Bu terkiibin içinde, önce, Semavi gizler vardır. Şefin buyurucu gücü, bu nedenle, saltır. Çünkü, Semavi giz, kendisine, bir sınır, bir denetim gölgesi istemez. Ayrıca, Şefin gücü etrafındaki ileri gelenlerden gelir. Ve Şefin kendi us'u ile kılıcı, bu otoritenin kuvvetli dayanaklarından olur.

Böylece, kendi us'u, kendi kılıcı ile, etrafındaki Beylerin kılıç gücü ve Tanrısal Giz desteğinde, Kabile Devletinin sevk ve idaresi, OTORİTE İLKESİ üzerine dayanmıştır.

Bir gelişimle, bu Kabile Devleti, Hakanlık-Kaganlık düzeyine çıkmıştır. Ama devlet gene, bu otorite ilkesine dayanır: Hakanın, Tanrısal Giz'den-silah gücü olan beylerin ve kendisinin silah gücünden-kendisinin us ve bilgisinden sızan bir buyurma gücü...

Hakan'ın Tahtı yanında Hatun'un da oturduğu bir Taht vardır; Hakan'ın etrafında, us-bilgi-ve deneyimlerinden yararlanan bir Beyler çevresi de vardır. Fakat, Devlet adına asıl yeğleme, asıl karar, Hakan'ın karihasının ürünüdür; yani onun bireysel egemenlik eylemidir; bireysel sultanın belirmesidir: Bu, İktidar'ın bireyselliğidir, "tek" sahipliğidir, başkasının ortaklığı olmadan yönetme uygulamasına geçişidir. Bu yüzden, Devlet büyütüp, İktidar'ın, Doğu Hakanlığı-Batı Hakanlığı gibi bir ikiliğe uğaması da tutmamıştır: bu ikiden en us sahibi- en kudretli kılıç sahibi, gene otorite tekliğine kavuşmuştur. Böylece, Orta Asya'da, Hatunun- Taht etrafında kümelenen Beylerin hizmetleri -yardımları-destekleri... fakat, "tek"li otorite ekseninin belirleyici oluşu...

Derken, Türk Yurdu'na, temelde, güçlü İslamın silah gücü ile, İslamlık girmiştir. İslamlık, devletin başındaki "Emir-ül müminin" in "tek"li otoritesi ilkesi-anlayışı içindedir. Emir-ül müminin, Semavi bir güce sahiptir. O, Tanrısal bir gücün, yeryüzü deyimidir. Otoritesi-buyurma gücü ve işlevi, kaynağında tekdir: Tanrı; ve, uygulanmasında da tekdir: Peygamber'in, Halife'nin; başkalarıyla paylaşılmadan, başka bir yeryüzü kurumu, kişisi tarafından sınırlanmadan kullanılan İktidar tekliği... Ve bu "Tek" in sultanı, öteki bütün müminlerin salt (mutlak) itaatını gerektirir.

Vakıta, böyle bir salt güce sahip olan Devlet Başkanı, bilgili-erdemli-cesur-adaletli-olgun ve yetişkin akıllı bir kimse olacaktır. Fakat, bu niteliklerin ölçümü ve değerlendirilmesi, "kul"lara ait değildir; kul, Emir-ül müminin'e salt itaatla yükümlüdür. Hatta bu salt otoritenin sahibinden, yani devletten, kul olan, bir şey isteyemez, yani, devletçe yapılması zorunlu olan bir hususu talep edemez. Bu otorite ilkesine göre, devlet, "kul"a lutf ve atfetde bulunur; fakat kul, devletten, devletin, kula karşı, bu taleple zorunlu olarak bağlı kalması temelinde bir yapma yükümlülüğü yoktur; ancak lutf ve atfet anlamında bir ihsanı vardır: bütün kurallar, bütün uygulamalar, arkasında Semavi İstenci'nin bulunur; ve devletin sahibinin ona uygun istenci ve uygulaması bunun; bu yüzden de, ondan, yapma zorunluluğu altında olduğu bir husus istenemez; çünkü onun istenci ve yapması arkasında, bağlanmaz-zorunluluk altına sokulamaz niteliğiyle, Tanrı istenci vardır; Tanrı istencinin bağlanmaz-zorunluluk altına alınmaz niteliği, onu yansıtan Emir-ül müminin istencini, bağlanmaz ve zorunluluk altına alınmaz kılmıştır. Tanrının yeryüzü tecellisi- gölgesi (Zillüallah) olan "Şef" de, Zillüallah'ı olduğu Semavi güç gibi, ancak lutf ve ihsanda bulunur, yapma- verme zorunluluğunda (mecburiyetinde) değildir.

İşte, salt otorite ilkesi, Orta-Asyadan gelen otorite ilkesiyle birleşince, ortaya Osmanlı Teokrasi Otoritesi çıkmıştır.

Osmanlının devlet otoritesi anlayışı, böyle bir salt iktidar anlayışı olmuştur: Tanrısal kökenli-yeryüzünde, Padişah, Halife-Sultan tarafından "Tek"lik eksenini üzerinde kullanılan -ve başka bir yeryüzü ilkesi ve kurumunca bağlanamayan bir salt sulta...

Bu sultaya, Sadrazamın, Şeyhülislamın, vezirlerin, Âyanın, ordu erkânının desteği, hatta katkıları vardır; fakat iktidar, aslında, Semavidir; bundan dolayı da, "Tek"li olarak belirlemektedir. Halife-Sultanın istenci, Tanrısal istencin yansımasıdır. Dünyasal-ahretsel ilişkileri, Halife-Sultanın bu "Tek" istenci belirler, düzenler. Sadrazam, o tek istencin, yeryüzü ilişkilerinde bir aracıdır; Şeyhülislam da, gene o tek Semavi istencin ahretsel alanının düzenleme ve yürütme aracıdır.

Yani, Orta-Asya Hakanlıklarında, Orta-Doğu Osmanlısında, onun İmparatorluğunda, gizli ve karşı gelinemez sulta, temelde, Tanrısal olan bir sultadır: Tanrıdan başka biryeryüzü kurumunca bağlanamayan bir otorite ilkesi halinde bir sulta... Bütün halkın, budun'un, uyrukların ruhlarında- zihinlerinde, melekelerinde, anlayışlarında, ve de ülkenin atmosferinde, böyle bir cevher vardır. Bu cevher, insansal bir kavrayış yaratır "değerlerimiz"i oluşturur; onları içeren Sosyal Pakt'ımızı da oluşturur: bir mağarada, bir gemi göğertesinde, örneğin İsviçrede Uri Kantonunda olduğu gibi bir meydanlıkta buluşup, madde-madde saptadığımız, ama, hepimizi etkisi hatta sultanı altına alan kuralları-yaşam üsluplarını içeren, o imzalanmadan bizi yöneten Sosyal Paktı oluşturur.

İşte, Orta-Asyada ve Orta-Doğuda, biz türkleri, ortada bir anayasa olmadığı halde, bir salt otorite anlayışını deyimleyen böyle bir Sosyal Pakt kavrayıp çevirir.

Evet, ortada bir anayasa yoktur; ama tarihsel yaşamımız içinde, kendiliğinden oluşan, ve bizi de, sim sıkı kavrayan davranış-duyuş biçimleri, üslupları vardır; sanki imzalanmış gibi bizi bağlayan bir Sosyal Pakt halinde... O, bütün uyrukları ve müminleri bağlayıcı bir "rıza"yı deyimler.

Derken, Osmanlı İslahatçıları gelmiştir, sahneye..

Bunlar, Emir-ül müminin'in "Semavi teklik"ini otoritesine dokunmadan, devlet ve toplum alanlarındaki gidişatı düzeltmek isterler.

Onlara göre de, egemenlik, İktidar, özünde, "Teklik sultanı" halindedir. Semavi kaynaktan geldiği gibi, semavi bir cevher oluşunu, yani, semavi niteliğini korur.

Yalnız, o dokunulmaz ve tartışılmaz olan-kendisine bir direnç gösterilemeyecek olan-kendisine boyun eğme, Tanrısal bir itaat sayılan bu otorite cevherine, Tanrının gölgesi olarak sahip olan Halife-Sultan adına hareket eden ajanların (devlet erkanının, kötü kararları, eylemleri davranışları olabilir. Bir tek sözcük ile, kötü halleri bulunabilir. Bu yüzden, devlet (otorite), kötüye gitmekte olabilir. İşbu gidişin, islah edilip, devlet ajanlarının, Tanrısal otoriteye uygunluğunun sağlanması gerekir.

Bir başka deyimle, toplum, Tanrısal bir sevk ve idareye, Tanrısal bir otorite ilkesine bağlıdır. Toplumun sosyal paktı, bu Tanrısal otoriteye rızanın -uymanın- boyun eğmenin deyimidir. Onun, günlük gidişatta gösterdiği, "özünden ayrılışları" düzeltmek gerekir. Bütün fenalıklar, bu düzeltmenin yapılmamasından doğmaktadır. Öyleyse, Padişahın gücündeki semaviliği koruyarak, ve o gücü, kendi öz Semaviliğine kavuşturarak, gidişattaki fenalıkları düzeltmek gerekir.

Fakat, bir gün gelmiştir ki, Padişahın gücünü Semaviliğe dayatarak gidişatı düzeltme islahatı ile yetinilemeyeceği anlaşılmıştır. Bizzat Padişahın gücünü, yalnızca Tanrısallığa bağlayarak onu hükümran kılmanın olanaklı olmadığı anlaşılmıştır. Hem Padişahın düzenini, hem de onun bireysel gücünü sağlamanın ve korumanın, Anadolu ve Rumeli Ayanının kılıçlarına, böyle bir kılıç desteğine, yani, maddi bir yeryüzü desteğine bağlı olması gereğine inanılmıştır.

Padişah ile Anadolu ve Rumeli Ayanının, birbirlerine karşılıklı güven vermesi ve birbirlerini karşılıklı desteklemeleri anlaşması olan Senedi İttifak, meydana gelmiştir (1807).

İşte bu, Türk Anayasacılığının bir yeryüzü düzeni olarak demokrasiye doğru gelişiminin ilk aşamasıdır. O zamana kadar, türkler, kimi yeryüzü değerleri ve güçleri içerse de, ruhunda, özünde Sema olan bir otorite anlayışı içinde dalgalanıp dururken, Batı dünyası, yeryüzüleştirmelerini geliştirip, demokrasiye doğru gidiyordu. Osmanlılığın Semavilikten hala meded umması, onun çöküşü durdurmasına engel oluyordu. Ve Osmanlı'nın Semavi nitelikteki Sosyal Pakt'ı, yeryüzülüğün sorunlarını çözmeye yetmezliğini sürdürüyordu.

İşte, ilk kezdir ki, yeryüzülüğün sorunlarının, yeryüzü kurumlarıyla çözüleceği bir aşamaya girilmiş oluyordu.

Netekim, 1839'da, ortada bir yazılı Anayasa olmadığı halde, Sosyal Pakt içre olmak üzere, yeni bir aşamaya girilmiştir: Tanzimat ve onun Fermanı... Kendisine benzer, kendisiyle eşit, kendisine rakip bir başka güç tanımayan, ve, bir yeryüzü kurum aracılığıyla sınırlanamayan "Halife-Sultan otoritesi, özündeki semavi dokunulmazlık niteliğiyle sürerken, Osmanlı, ilk kez, Semavi Otoritenin sınırlanması keyfiyeti ile karşılaşılıyordu: artık Tanrısal olmayan, yeryüzüsel olan bir sınırdı, bu... Semavi bir otorite sahibi olan, ve dolayısıyla, uyruklarına karşı bir yeryüzü kurum ve müeyyide ile bağlı olmayan Halife-Sultanın gücü, sınırsız buyurma iktidarı, uyruklarına 1789 tipi insan hakları vermekle yükümlü olmayan, kendisi isterse, ancak lutuf ve atfette bulunabilecek olan egemenliğinde, bu sağlam kalede, bir gedik açılıyordu: Halife-Sultan'ın ajanlarının, ve dolayısıyla bizzat kendisinin istenci-iktidarı-güç-egemenliği, Baulı bir kurum olan "İNSAN HAKLARI" ile bağlanıyordu: her cins ve mezhepteki tüm uyrukların canının-malının-ırzının dokunulmazlığı, ve kendilerinin de, birbirlerine eşitliği... Artık, Halife-Sultan'ın ajanları (devlet erkânı), müslüman uyrukların, huristıyan reayanın bu insan haklarıyla bağlıdırlar; dolayısıyla, bizzat Halife-Sultan da bu insan haklarıyla bağlıdır; bunlara uymayan ajanlar (devlet erkânı) Tanrının lanetine uğrayacaklardır. (Bu, bugünkü anlayışımıza göre, çok ilkel bir müeyyidedir, fakat, toplumun Sosyal Pakt'ındaki uhreviliği düşündüğümüz zaman, etkili bir müeyyide olduğunu kabul zorunda kalırız.)

Bu suretle, Osmanlı Topluluklar bileşiminin Sosyal Paktuna, insanların eşitliği ve kimi zaman haklarının sahipliği anlayışı girmiş oluyordu; yani, Orta-Asya ve Orta-Doğu'dan gelen Sosyal Pakt'a, onun sınırlanmayan "Otorite İlkesi"nin yerine, bu otoriteyi sınırlayan bir başka "Sosyal Pakt" ögesi gelmiş oluyordu; ve bu yeni Sosyal Pakt ögeyle de, İktidar'ın sınırlanması keyfiye, anayasacılığımızdaki "DEMOKRASİLEŞME" sürecine, yeni bir aşama eklemiş oluyordu. (Herne kadar, bu İnsan Hakları'nın bir yeryüzü teminatı ve müeyyidesi yok ise de, artık, kimi Batılı Demokrasi kurum ve ilkeleri atmosferimize, yani Sosyal Paktımıza girmiş oluyordu.)

Netekim, gene, ülke atmosferinde bulunan Sosyal Paktımıza, 1876'da, bu kez, müsbet hukuk kuralı halinde, yeni bir gelişim çizgisi eklenmiştir: egemenliğin, o Halife-Sultan kişiliğinde, benzer-eşit-rakip-bir başkasıyla paylaşılmayan, semavi kökenli ve niteli olan, tekli otorite egemenliğine, halk ortaklığı geliyordu. Bu; bir anlamda, semaviliği, bir ölçüde, yeryüzünlüğe indirme idi; Semavi bir cevheri (Tanrısal egemenliği), Dünyadaki gelişme koşut olarak, bir yeryüzü olgusu kılarak, paylaşma eksenini üzerinde, yeryüzü düzelenmesine bağlama idi.

Buna göre, Orta-Doğu ile Orta-Asya kökenli sosyal Paktımızdaki Tanrısal Otorite ilkesine, demokrasiye doğru bir gelişim çizgisi eklenmiş oluyordu: Egemenlik-otorite-güç, aslında, Tanrısal bir "HUKUK-U HÜKÜMRANI" halinde Padişahlık kurumunda ise de, o, artık, tekilliğini yitirmiştir; ona, HALK TEMSİLCİLİĞİ denen bir ortaklık gelmiştir.

Bu "Halk Ortaklığının Temsilcileri" bu günkü çağdaş sistemlere göre, ilkindir. İstanbul için, taşra için, ayrı ayrı yöntemler uygulanmıştır. Tuhaf kaçır ama, taşra, yerel boyutlarda da olsa, birazcık "Temsilin, temsilci seçmenin" tadını bilmektedir, fakat, İstanbulun, temsilcilikten ve temsilci seçmeden, haberi yoktur.

Ayrıca, "halk egemenliği" clayi ile hiç ilgisi olmamak üzere, Padişahın "Hukuk-u Hükümrani" denen geniş bir kudret alanı vardır; egemenlik organı olan "Meclis-i Umumi"nin (Parlemanto'nun), ikinci dalı olan "Meclis-i Ayanın"ın üyeleri devri bir seçimden gelmez, Padişahca, yaşam boyu geçerli olmak üzere atanır; ve de asıl görevleri, kendilerini atayan Padişahın hükümranlıklarının koruyucu olmaktır.

Ama, ne de olsa, zaten, Semavilikten yeryüzünlüğe inmiş olan; yeryüzünde de, Padişah ihsanı olmayarak, sırf bir insansal kurum olarak İnsan Hakları ile sınırlanmış bulunan, o otorite, o yetke, Meclis-i Mebusan'da beliren bir halk ortaklığına uğramış bulunuyordu.

Bu, egemenliğin, halk uhdesinde belirmesinin ilk ve anlamlı bir aşaması idi; ve böylece, anayasacılığımız, demokrasiye doğru, büyük bir adım atmış oluyordu.

Netekim, bu kapıdan giren gelişim çizgisi, 1908 İlan-ı Hürriyet'i ile, temsilci demokrasiye doğru, ikinci büyük adımını oluşturuyordu: hükümdar tekeli olmaktan zaten çıkmış olan egemenlikteki "Halk Temsili Payı", arttırılıyordu. (Rönesanslardan-Reformasyonlardan-Aydınlıklar Çağından- onu izleyen 18 inci yüzyıl Amerikan ve Fransız devrimlerinden gelen bir demokrasi olgunluğu olmadığı için, Osmanlı, Mebuslar Meclisinde belirecek olan bu büyük payını, İttihat ve Terakki'nin Genel Merkezindeki bir oligarşiye kaptırmıştır. Bu durumun incelenmesi ve değerlendirilmesi, anayasacılığımızdaki çizginin ayrı bir konusudur.)

Bütün bu aşamalar, toplum ve devlet yaşamında bir yenilenme süreci oluşturur. Anayasacılığımızın gelişim çizgisinde, olumlu aşamaları gösterir. Fakat, yukarıda da işaret edildiği gibi, demokraside çağdaşlaşmanın temel olgunluğu da yoktur. O nedenle, sürecin kendisinde ve dolayısı ile getirdiklerinde, bir eksiklik vardır.

İşte, anayasacılığımız, eksikliğini, eksikliklerini, Mustafa Kemal uygarlığı ile, aydınlıklaşmacılığı ile tamamlama yoluna girmiştir. Ve de, geleceğin demokrasi formlarına ve içeriklerine açılım istidadı kazanmıştır.

Anayasacılıkta gelişim çizgimize istidatlarını kazandıran bu Mustafa Kemal uygarlığı ve aydınlıklaşmacılığı nedir? yanıtı bir tümcede göstermek zorunda kalırsak şunu diyebiliriz:

Mustafa Kemal aydınlıklaşmacılığı ve Atatürk ile süren uygarlıkcılığı, temelinde, Batı Aydınlanması-Batı Uygarlığına açılım, ve böylece, hem bağımsız, hem de çağdaş dünya ile bütünleşmeci bir "asri heyet-i içtimaiye" kurmada evrim-devrim sürecidir; böylece, bireyi-aileyi-sosyal katmanı-ulus bütünlüğünü, us, bilim, onlara dayalı deneyim ile, yani çağdaş Batı zihniyeti ile, siyasal-ekonomik-kültürel bağımsızlıklarına ve özgürlüklerine kavuşturmuştur.

İşte Anayasacılığımız, Mustafa Kemal ile, bu çizgiyi kazanmıştır; bu, tarihimizin kimi evrelerinde gösterdiğimiz kimi duraksamalar, hatta kimi sapmalarla birlikte, türk anayasacılığının egemen ve temeldeki çizgisi olmuştur.

Bu çizginin doğal olarak bir içeriği ve geleceğe uzanma istidadı vardır. Onu da, birkaç sözcük ile deyimleyebiliriz:

i- BU ÇİZGİ, BİR DEMOKRATİK CUMHURİYET ÇİZGİSİDİR: Yani, bu çizgi, anayasal bir kuruluş olarak, bir cumhuriyeti deyimler: artuk, saltanat ve hilafet yoktur (Birbirleri içine girmiş olan bu iki kurum münkarız, münhedim, mülga ve merfu'dur.) Onların yerine, ulusal karakterini kazanmış halkın, ulusal istenci eksenindeki devleti gelmiştir. O, ortaksız olarak egemenliği kullanır. Onun siyasal karakteri, bağımsızlıktır; düşünsel yönü ve karakteri ise, demokrasidir: Ulusun yazgısını, bizzat ulusun kendisi tayin ettiğinden; onun asri heyeti içtimaiyeliği içinde, ulusal kuvvetin yapıcı, ulusal istencin egemen oluşundan dolayı...

Bu Cumhuriyet, siyasal bağımsızlık, ulusun gücünden ve kendini yönetme hakkından ibaret bir rejimi kurmak için, önce Saltanat ve Hilafetin kaldırılmasını-bütün yapıcılığı, Türkiye Büyük Millet Meclisinde, kendisine benzer, kendisiyle eşit, kendisine rakip başka bir güç ve otorite tanımadan toplama temelini kabul etmiştir. Ama arkasından da, Devletin biçimi olarak vardığı Cumhuriyetin, "asri bir heyeti içtimaiye kurmanın, 1876'dan gelen siyasal geleneğinin doğrultusunda, parlamantarizme doğru bir açılım göstermiştir: yarı parlamantarizm olarak... Yani, egemenlik, artuk, tekel olarak, ulusundur. Onu oluşturan erklerin yasama iküdarını, parlamanto, bizzat kullanır; yürütme gücünü de, kalabalık bir heyet olarak, bizzat kullanma pratiksizliği yüzünden, kendisine vekil olan hükümet eliyle kullanır. Yargı gücü de, asri (çağdaş) bir toplumun (heyeti içtimaiyenin) bir çağdaş gereği olarak, "ulus adına", "bağımsız yargı" tarafından kullanılır. Bu bir "Kuvvetler Birliği"dir.

Fakat, öte yandan da, karmaşık-çapraşık yapılı çağdaş toplumda, siyasal yaşamın pratiği, yeni kurumlaşmalar getirmekte, yeni uyumlar gerektirmektedir. Bizim de, 1876'dan kalan bir uygulama gelenliğimiz vardır Parlamantarizm...

Her ne kadar, 1876 parlamantarizmi, otuz küsur yıl, bir uygulamasızlığa uğramışsa da, Parlamantarizm, kurumsal yapısı ve özü bakımlarından, Türkiye'nin de bir siyasal kurumu olmuştur. Bu nedenlerle, Meclis Hükümeti Sistemi, daha ilk anlardan bu yana, parlamantarizme doğru değişim-gelişim göstermiştir. Bu, yasa yetkisini kullanan Meclis ile, yürütme görevini gören hükümetin, iki ayrı egemenlik erki gibi gözükmelerine karşın, birbirleri üzerinde, parlamantarizmdeki etkinlikler (faaliyetleri) yoluyla, iş birliği yaparak, birbirleriyle bütünleştikleri bir sistemdir. Buna göre, hükümet, Meclisin içindeki bir başbakan eksenini üzerinde kurulur. Meclis ile hükümet (o, artık, bir Kabine-Hükümet'tir), birbirleri üzerinde, karşılıklı etkinlikler de bulunarak, bir işbirliği oluştururlar. İşböylece kendisine "Yarı Parlamantarizm" denen, ve, ondan da, tam parlamantarizme geçilen, bir anayasacılık oluşmuştur.

Bu anayasacılığın çizgisi, demokrasiyi arayıştır, demokrasiye doğru bir gidiştir. Netekim, bu açılım, 1961 Anayasası ve onun pratiği ile, İki Meclisli bir demokratikleşmeye varmıştır. Sistem ve uygulam, iki kez askersel karışmaya ve kesintiye uğramasına karşın, sürmektedir. Öyle ki, demokrasinin özgürlükler ve teminatlarında oldukça imsaklı olan 1982 Anayasası altında olmasına karşın, genelde, demokrasiye doğru olan anayasacılık açılımımız, bir "Konsensüs Demokrasisi" arayışları içindedir: Özgürlükler alanını geliştirerek-bireysel ve sivil toplum dinamikleri yoluyla katılımcılık yaparak ve sorumluluk yüklenerek...

Anayasacılığımızdaki bu Konsensüs Demokrasisi niteliği ve nitelemi şu demokratikliği deyimlemektedir: "yeğleme"nin, ve, varılacak "karar"ın, demokrasinin ezeli ve ebedi yöntemi olan "çoğunluk istenci" eksininde; ve, fakat, bu kez, o çoğunluğun da, öteki bütün dinamiklerin dileklerini-istemlerini-özlemlerini, bir genel müzakere-meşveret-tartışma içinde oluşan bir genel "tefahhus (derin derin düşünme) ile alınmasıdır. Anayasacılığımızın çizgisi bu doğrultudadır.

ii- ANAYASACILIĞIMIZIN ÇİZGİSİ, "LAİK" BİR ÇİZGİDİR: Laiklik üzerinde çok durulmaktadır. Nedeni, çok basittir.

Şimdi, Türkiye'de bir yanda, Tanrı ile, din ile, dinsel bir yaşam biçiminin gizemi ile dolu yurddaşlar vardır; bunlar, içten mümindirler. Ama bir yandan da, onların bu gizemli duygularını sömüren bir poletika akımı vardır. Bunlar, müminler kitlesine, Türkiye'de, şariat devleti kurmayı; Türkiye'yi, bir şariat toplumu kılmayı telkin ederler. Bunların ve onların kılavuzluğuna inanmış müminler bölümünün savları, şu düşünce dayanır: Halk, onun büyük bir bölümü, dinsel bir yaşam biçimi istemektedir. Eğer demokrasi varsa, dinsel inancına göre yaşam özgürlüğü varsa, demokrasinin hoşgörü ahlaki ve kuralı varsa, dinsel yaşam biçiminde yaşamak hakkı vardır; bunun istilzamlarına göre bir düzen de var olmalıdır. Bu düzene, o, şariat düzenidir, diyerek, kendini deyimleme ve gerçekleştirilmeyi sınırlama, demokrasinin kendisine ve hoşgörü ilkesine sığmaz, ve öte yandan da, bir başka bölümde insanlarımız vardır: kendilerinin gerçekten demokrasi çizgisinde olduklarını etrafa kanıtlamak isterler; bunun için de, pasif, hatta aktif olarak, dinsel yaşam biçiminine ve onun devletsel düzenine hoşgörüyle baktıklarını belirtirler, hoşgörücülük tavrı takınırlar.

Ayrıca, eylemsel olarak poletika yapmaktan ötede bir kaygıları olmayan insanlarımız, onların politik kadroları vardır. Onlar da, söylediğimiz gizem içinde bulunan kitlelerin desteğini ellerinde tutmak için, hoşgörülük görüntüsü altında, ödüncülük gütmekten kaçınmazlar.

İşte bu nedenle, laiklik, üzerinde çok konuşulan bir kavram olmuştur. Dışarıdan kimi bilim adamları da, içerdeki tartışmalara katılmaktadırlar. Bunların bir bölümü de, laikliği kabul ile, yanlış bir yola girildiğini deyimlerler.

Oysa ki, bu konuda, unutulmaması gelen bir "Tarihih Sözü" vardır: laiklik, Türkiye'ye, bir bölüm insanımızın, fantazi düşünlü, hatta düşü olarak gelmemiştir; bağımsız-demokratik bundan dolayı da, bütün arkaik ve hurafeci temeldeki ve temadaki anlayışlardan-kurumlardan-yaşam üsluplarından azade, özgür düşün-özgür vicdan-özgür toplum özgür siyasal yaşam-çağdaş bir "Heyet-i İctimaiye" kurmak için, tarihin bir emri olarak gelmiştir. Türkiye, ya Sevri'nin içinde, arkaikleşmiş bir toplum yapısı-düşün çemberi ile yaşayacaktı; ya da, Lozan'ın içinde, us ve bilim kılavuzluğunda, çağdaşlaşmış bir toplum yapısı, özgürlükler yelpazesi serinliğinde yaşayacaktı. Ve bunun için de, laiklik, bir zorunluluk idi. Anayasacılığımızın değişmez çizgisi olarak, laisizm böylece gelmişti: ne bir dinsizlik olarak, ne de bir gâvurluk olarak, hatta, ne de dini gölgeliyerek...

Peki, bu laiklik ne idi?

Ancak ve ancak şu idi: birey için-toplum için, tutum ve davranış saptamak, poletika yeğlemek ve uygulamak ayrı bir şeydir, metafizik inancının ibadetini yerine getirmek ayrı birşeydir; istediği metafiziğe inanmak (din) ayrıdır, devlet ayrıdır; ibadetini yapmak ayrı, uhreviyetin kurallarını, semaviliğin kurallarını, yeryüzünün beşikten mezara kadar bütün ilişkilerinin emperatifi yapmak ayrıdır.

Ya ne vardır? metafizik inancın, vicdan'da, sonsuz serbestliği; yeryüzü ilişkilerinin, yeryüzünün us-bilim-bilimsel deneyim-mantuk verilerine göre düzenlenip uygulanması... ve bu iki keyfiyetin, birbirlerini yönetmeye kalkmaması... Böylece, her iki yanın, birbirinden azadeliği (libere olması)...

iii- ANAYASACILIĞIMIZIN ÇİZGİSİ, ULUSAL, BAĞIMSIZ EKONOMİ ÇİZGİSİDİR: Türk anayasacılığı, Kurtuluş Savaşından sonra, Saltanat ve Hilafetin, insanı ve toplumu siyasal-kültürel arkaikliklerden azade kılışı yanında, ekonomide de sömürüden azade bağımsız ve ulusal bir kalkınmışlığa kavuşturuculuğu olmuştur.

Bu amaçla, hangi sistemi, hangi araçları kullanması gerektiği, doğal olarak, bir sorun olarak ortaya çıkacaktı. Bu, gene, Batı değerleri ve araçları dışında düşünülmemeyecek olan bir keyfiyet idi.

Batu rasyonalizmi, o sıralarda, bireyi eksen alan bir sistem ile, toplumsal gücü eksen alan başka bir sistem içinde idi. Türk Anayasacılığı, bireyi halasa kavuşturucu yönüyle, soruna eğildiği zaman, bireyin girişim yeteneğini ve sermaye sahipliğini ele almak zorunda idi. Fakat bütün tarihi, türk bireyini, bu yetenek ve olanağa sahipliğinde yetersiz kılıcı olmuştur. Bu bakımdan bir yandan, bu yetersizliği aşma aulımları yapılmaya başlandı; öbür yandan da, her yönden bağımsızlığı sağlamaya gayret gösterirken, ekonomik bağımsızlığı da sağlamak üzere, gene Batı uygarlığı ürünü olan

"sosyal içerikli" ve türk doğasına özge bir toplumsal yönleme başvuruldu; ve böylece, bir toplumsal emek üreti yolu bulundu. Böylece, her alanda bireye yetiştirici siyasalar içine, ekonomik alanda da bireyi yaratıcılığa kavuşturma siyasası da girmiş oldu. Bu, bireyi-aileyi-sosyal katmanı-ulusu yaratmanın bir vechesinden ibaretti.

Sonraları, "Kudretli ve Kutsal devlet yaratma çizgisinin ürünü olan bir 12 Eylül Hukuku içinde, anayasacılığımızın çizgisi, bir yön değişimi ile, birey egemenliğini kurma düşüncesine kapıldı: onu da gerçekleştirmekten uzak olarak.

Bir gerçek ortadadır: ulusal ekonomi kuruculuğu ve onun ekonomi üreticiliği sistemi, koyu bir gölge altına çekilmiştir. Onun üreticilerini de, bireyci girişimciliğin yerini alan, büyük sermaye tekelciliğine devir yolu açılmıştır: globalleşmecilik adı altında... Bu, Anayasacılığımızın büyük çizgilerinde birinin husufa (aytutulmasına) uğraması olmuştur.

iv- ANAYASACILIĞIMIZIN ÇİZGİSİ, HER YÖNDEN GÜVENLİK ÇİZGİSİDİR: Toplumlar, asıl büyük kitleleriyle, ekonomik-sosyal-kültürel açıdan zayıflıklarla doludur. Bunlar, şimdileri ve gelecekleri konusunda, büyük korkular altındadırlar.

Bunlar, önce, yeteri kadar kaliteli besin alamama tehlikesi altındadırlar. Açlıktan kurtulma savaşlarını, onları, yorgunluklara, sağlıksızlıklara götüren elverişsiz çalışma koşullarına boyun eğdirir. Sefaletli yaşam düzenleri, onların, kamu otorite ve ajanlarının gözlerinde, potansiyel suçlu sayılmalarına vesile olur; bu da, onların, bu ajanlardan, yersiz baskılar görmelerine yol açar. Onların yaşamı, sefalet-yoksulluk-sağlıksızlık-korku yaşamıdır. Üstelik de, son derece'e bir eğitimsizliğe uğramışlardır.

Sosyal Devlet, bu durumların ve onardan gelen korkuların giderildiği bir devlettir.

Bizim anayasacılığımızın gelişim çizgisi ve onun öngörüp yarattığı devlet; "Her yönden bağımsız insan ve halk" şiarı ile, halkı, her yönden gelecek yoksulluklar ve korkulardan azade kılmayı içermiştir: Roosevelt'in dört temel hakkı ilanından önce, Lord Beverich'in, çalışana iş-işinin muhik ücreti-elinde olmayan nedenlerle çalışmayacak duruma düşerse, kendisinin ve ailesinin sefalete düşmemesi esaslarını içeren planından önce, anayasacılığımız, sosyal içeriğe bir atılım göstermiştir; halkçı içeriği ile... Bu içerik, "halk"ın yalnızca bir ulus algısıyla siyasaya sahip olması anlamında değildir; yoksulluklardan azade, refaha ulaşmış bir ekonomiyi de içermek anlamındadır.

Buna göre, anayasacılığımızın yöneldiği demokrasi, insanı her yönden inşa ederken, insanı, yukarıda gösterilen zayıflıklardan da korumayı üstlenmiştir.

Demokraside, insanın, kendini kendi yetenekleri ile ve, kendi sorumluluğu altında inşa hakkı vardır. Fakat, bunu, kendi başına yapamayacak olan, ekonomik-sosyal-kültürel zayıflıklarla malul olanlar da vardır. Demokrasi, bunların korunmalarını ve de, kendilerini, kendi güçleriyle inşa da, onları bir fırsat eşitliği olanağına sevk de vardır.

Anayasacılığımızın Sosyal Devlet yönündeki çizgisi, bunları içeren bir güvenlik çizgisidir.

v- ANAYASACILIĞIMIZIN ÇİZGİSİ, DEMOKRASİMİZİ, BİR "KONSENSÜS DEMOKRASİSİ" KILMA ÇİZGİSİDİR: Demokraside, yalnızca iktidarı ve muhalefeti, seçimden çıkarma - "Karar"ı da, yalnızca, çoğunluk istenciyle oluşturma olarak görme eğilimi vardır. Bu eğilim, ta XVIII. yüzyıldan beri vardır. Ama, bugün için bu görüşü tamamlamak gerekir:

Anayasacılığımız, bu yoldadır. Buna göre, "Meşveret" esastır. Demokraside, çoğulcu toplumun bütün dinamikleri, bir meşverette, meşveretin serbest müzakere ve tartışmasında buluşacaklardır.

Ve "Karar", gene çoğunluğu yeğlemesinde çoğulculuğun istencinin bulunduğu yerdedir.

FAKAT, bu çoğunluk yeğlemesi ve "KARAR"ı, o genel tartışmada oluşan-beliren "BÜTÜN ÖTEKİ DİNAMİKLERİN, İSTEMLERİNİ-DİLEKLERİNİ-ÖZLEMLERİNİ" de "ÖZÜMSEMESİ" ile oluşacaktır.

Yani, demokratik kararı; genel meşverette beliren bütün eğilimlerin-istemlerin-özlemlerin, çoğunlukça özümsemesi ile oluşan bir "tefahhus" sonucunda beliren bir çoğunluk istencidir.

Çoğunluk istenci olmadan, karar oluşamaz. Bütün dinamiklerin katıldıkları bir meşveret olmadan da, ve de, bu meşveret içinde beliren özelemler, çoğunluğun tefahhusu ile kararı etkilemeden demokratik olmaz. Karar, çoğunluk ekseninde olacaktır. O çoğunluk da, kararını, bütün öteki dinamiklerin özelemlerini, tefahhus ederek, özümseyerek oluşturacaktır.

Türk Anayasacılığı, bu ince ve zor çizgiyi içleme yolundadır.

vi- ANAYASACILIĞIMIZ, PARLEMANTARİZMİNİ GELİŞTİRMEK ÇİZGİSİNDEDİR:

Türkiye'de, 1876'dan beri, parlamantarizme yönelme vardır.

1919'lar, Halife-Sultan'cılığın karşısında ulusal bilincin oluşup direnmesinin pratiği olarak, erklerin, bir ortak tanımadan ulusda belirlenmesi ve ulusca uygulanmasının yolunu, Meclis Hükümetinde görmüştür. Fakat, 1908'den beri gelen geleneğin ve yaşam pratiğinin zoru ile, Meclisin bir "Kabine-hükmet" kurarak, onunla işbirliğine ulaşarak, yeni bir yapıya da ulaşmıştır. Bu, tarih içinde gelişerek, 1961 Anayasasında billurlaşarak, parlamantarizmimizi oluşturmuştur.

Bunu, boyuna geliştirerek koruma yerine, kimi, demokratik espriden yoksun poetikacıların, devletin iktisat yaşamında istediği gibi at oynatmak olanağını kendisine verecek olan bir başka sistem önermelerinin, Türkiye'yi nereye götüreceğini düşünmek gerekir. Bu, bireysel-kişisel-özel bir istenç merkezleşmesine götürür ki, bu da, Halife-Sultan saltığının, seçim yoluyla geri getirilmesidir. Bu yol laik-sosyal içerikli anayasacılık çizgisinin dışına düşmenin yolunu açmak olur.